

II. Eerste Wereldoorlog - Première Guerre mondiale

PIETER VERSTRAETE & CHRISTINE VAN EVERBROECK

Verminkte Stilte. De Belgische invalide soldaten van de Grote Oorlog

Namur, Presses Universitaires de Namur, 2014, 200 p.

Le silence mutilé. Les soldats invalides belges de la Grande Guerre

Namur, Presses Universitaires de Namur, 2014, 200 p.

De laatste jaren mag de literatuur over de humanitaire en medische gevolgen van de Grote Oorlog zich in een toenemende belangstelling verheugen. Terecht, want juist die keerzijde maakt van oorlog oorlog, in plaats van een sprookje. Probleem is dat ook hierbij in kwantitatief opzicht de Angelsaksische literatuur toonaangevend is. Maar andere landen laten meer en meer van zich horen. Zelfs in het sinds 1945 grotendeels op de jaren 1933-1945 focussende Duitsland zijn enkele mooie, wetenschappelijke studies over de medische problematiek in de jaren 1914-1918 verschenen. Ook België was een van de landen dat op dit terrein een beetje achterbleef, nu aan een inhaalbeweging bezig is bijvoorbeeld met een studie over ziekenhuis *L'Océan* in De Panne, geschreven door Luc De Munck en Luc Vandeweyer en gepubliceerd in 2013. En nu is er dan ook het boek *Verminkte Stilte* van Pieter Verstraete en Christine Van Everbroeck over het lot van zowel de lichamelijk als de geestelijk gehandicapt geraakte Belgische soldaten in de jaren van de oorlog (de eerste twee hoofdstukken) en de tijd daarna (de laatste twee).

Uiteraard is het alleen al vanwege de leemte in kennis over het lot der Belgische soldaten

goed dat deze studie er is, maar dat is zeker niet de enige reden. Door de, zeker in vergelijking met Duitsland en de Angelsaksische oorlogvoerende landen, afwijkende Belgische situatie, brengt een dergelijke studie zeer te verwelkomen nuanceringen aan in het beeld dat over oorlogsinvaliditeit en oorlogsneurose bekend is.

Deels is dat beeld uiteraard gelijklozend. Werd de neuroticus in alle grote landen van de oorlog gewantrouwd en een gebrek aan wilskracht voor de voeten geworpen, in het Belgische heir was dat niet anders. De lichamelijk gehandicapte moest met behulp van specifieke protheses en gerichte training worden heropgevoed, wat met een zeer nationalistisch getinte gedachtegang werd gerechtvaardigd. Dan zou hij ten tijde van de oorlog nuttig blijven voor de oorlogsinspanning en daarna een baan vinden zodat hij niet op de pensioenkosten van de staat zou gaan drukken. Ook dat was elders eender.

Maar Verstraete en Van Everbroeck wijzen ook op belangrijke verschillen. In tegenstelling tot landen als Duitsland, Canada, Australië en later de VS, was België grotendeels bezet, wat verlof onmogelijk maakte. De Belgische soldaten stelden zich het meeste van de tijd niet vechtend maar afwachting tegen de vijand te weer, in een doorgaans voor de gezondheid weinig plezierige omgeving. Dat maakte dat het frontleven achter de IJzer nog vervelender en ogenschijnlijk zinlozer was dan elders. Enerzijds zullen hierdoor de lichamelijke verwondingen anders en relatief minder talrijk zijn geweest en anderzijds kan de geestelijke problematiek wel eens (nog) groter zijn geweest. Het zijn immers die ervaringen van verveling en zinloosheid – en niet louter

het onvoorstelbare geweldsniveau – die het nodige aan de psychische problematiek van de Grote-Oorlogssoldaat hebben bijgedragen.

Kijken we naar het curatieve deel, dan is een van de verschillen dat het in het geweer krijgen van de doorgedraaide soldaat met behulp van wat we maar even medische marteling zullen noemen – een methode die elders met groot enthousiasme werd begroet en ingevoerd –, in België minder vaak lijkt te zijn voorgekomen en minder hard werd toegepast. Na de oorlog werd – in tegenstelling tot de Britten bijvoorbeeld, waar *shell-shock* zou uitgroeien tot onderdeel van de nationale identiteit – de soldaat met ‘d’n klop’ vergeten en op één hoop gegooid met ‘normale’ gekken en eender behandeld. En ook de lichamelijke invaliden raakten na 1918 al snel uit het maatschappelijk blikveld, terwijl zij in de steden van de grote oorlogslanden een gezichtsbepalende factor waren. Aan deze ‘stilte rond de verminkte’, aan dit vergeten raken van de meer dan 5.000 Belgische, permanente oorlogsgewonden – gek, gezichtsmismaakt, blind, invalide –, dankt het boek niet alleen zijn fraaie titel, maar ook zijn opdracht: het wegnemen van de verzwijging.

Er is echter wel wat op de studie aan te merken, zoals het detail dat de mitrailleur géén nieuw wapen was (p. 22). Ieder hoofdstuk opent met een op de te beschrijven situatie gericht gedicht. Het zijn echter vertalingen van meestal Engelse originelen, op één uitzondering na, het mooie ‘*Les Gaz*’ van de Belg Maurice Gauchez. Daarom voegen zij, al ben ik een groot voorstander van het gebruik van kunst en literatuur voor het doorvorsen van historische fenomenen, weinig toe aan de Belgische invalshoek. Waarom overigens het gedicht van Gauchez wel wordt vertaald

(‘Gaswalmen’) en dat van Fransman Luc Durtain (*‘Le geste du vainqueur’*) niet, ontgaat mij.

Het ‘verlangen om te vluchten’ zou ik nooit een zenuwaandoening noemen en al helemaal niet een die samenhang met mentale stoornissen (p. 71). Het lijkt me een zeer menselijke drang, die daarbij in voorgaande oorlogen juist een rem op het ontstaan van geestelijke oorlogsproblematiek vormde. Juist het gegeven dat vluchten in de Eerste Wereldoorlog schier onmogelijk was, heeft bijgedragen aan de omvang van de geestelijke problematiek in die jaren.

De Belgische militaire rechtbanken zouden ‘weinig’ doodstraffen hebben uitgesproken en er al helemaal weinig hebben uitgevoerd. (p. 73) Maar is 219 respectievelijk 14 (en dat laatste alleen in het eerste oorlogsjaar) inderdaad weinig? Zelfs uitgesmeerd over de hele oorlog is dat cijfer van 14 relatief gezien nog altijd veel meer dan het aantal doodstraffen dat in het immense Duitse leger ten uitvoer is gebracht, te weten 48. En waarom zou de reden zijn dat de Belgische militaire rechtbanken rekening hielden met verzachtende omstandigheden? Waarom deden bijvoorbeeld de Britse rechtbanken dat dan niet of in ieder geval veel minder?

Nadat eerst is gezegd dat de bezorgdheid van verpleegsters voor de geestelijk zieken door een psychiater als ‘nefast’ was omschreven en dat het de, ook door henzelf onderschreven, taak van de zenuwartsen was om te proberen de neuroticus weer naar het front te krijgen, doet het wat vreemd aan om te lezen dat de meeste neurotici ‘gelukkig’ snel werden behandeld (p. 94). Verder is het wat ongelukkig om, als over een groep Duitse

invaliden wordt gesproken, als een van de vragen die dit beeld opriepen, op te voeren of die wonden zichtbaar moesten worden gehouden ter “herinnering aan het leed dat de ‘Duitse barbarij’ met zich had meegebracht” (p. 107).

Ronduit foutief is dat ‘alle frontsoldaten’ geestelijk en lichamelijk waren getekend en dat zij ook allemaal “in een bepaald opzicht leden aan posttraumatische stress” (p. 133). Ten eerste is posttraumatische stress een hedendaags fenomeen (sommigen zullen zelfs over ‘uitvinding’ reppen) dat hooguit een overlap heeft met de toenmalige oorlogsneurosen. “In een bepaald opzicht” is daarbij zo vaag dat het altijd wel kloppend kan worden gemaakt. Eén keer een nachtmerrie? “Stress! ‘In een bepaald opzicht’ althans”. Maar belangrijker is dat domweg lang niet alle frontsoldaten getekend waren door de oorlog, lichamelijk noch geestelijk. Velen kwamen uit de oorlog en paktten hun leven weer op. Anderen (velen?) hadden of kregen zelfs de tijd van hun leven en voelden zich in de strijd op en top de man die zij wilden zijn: krachtig, strijdbaar. Uiteraard staat het vrij om dat een vorm van geestelijke ongezondheid te noemen, maar dan wordt ten eerste wel heel erg ingegaan tegen iedere definitie daarvan uit die tijd zelf en zegt dat meer over het hedendaagse West-Europese denken dan over de soldaat van de Grote Oorlog.

Het is samen met de in zowel aantal als omvang veel te uitbundige Franse citaten en de vele typ-, taal- en afbrekingsfouten – een kleine greep : verrachtelijk, bestu-urders, klinische, een aantal artsen wisten, ten allen tijde –, een van de zaken die afbreuk doen aan een verder prachtige, interessante en noodzakelijke studie.